

ФІНАНСОВЕ ПРАВО

УДК 336.7

Андрійчук А.В.,

асистент кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права

Чернівецького юридичного інституту

Національного університету «Одеська юридична академія»

ФОРМИ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ

В статті розглядаються та аналізуються проблеми визначення форм банківського нагляду в Україні. Досліджено правове регулювання інспекційних перевірок та безвізного нагляду.

Ключові слова: банківський нагляд, інспекційні перевірки, безвізний нагляд.

В статье рассматриваются и анализируются проблемы определения форм банковского надзора в Украине. Исследовано правовое регулирование инспекционных проверок и безвыездного надзора.

Ключевые слова: банковский надзор, инспекционные проверки, безвыездный надзор.

This article is about analyzing problems of determination the forms of bank supervision in Ukraine. It also examines legal regulation of inspections and off-site supervision. The significant role of banks in stabilising the financial systems of countries and in spurring their economic growth explains the particularities of their own corporate governance.

Key words: bank supervision, inspections, site supervision.

Актуальність проблематики. Банківський нагляд виступає важливим інструментом ефективного державного управління, що є основним фактором забезпечення фінансової стабільності. Безперечно, проблема результативного та дієвого банківського нагляду в умовах нинішніх кризових явищ у світовій фінансовій системі є досить актуальною. Банківський нагляд виник задля необхідності досягнення фінансової стабільності в державі, а форми банківського нагляду є вагомими засобами, за допомогою яких відбувається забезпечення стійкості банківської системи в цілому. Вони дають змогу органам, які здійснюють банківський нагляд володіти актуальною та достовірною інформацією щодо діяльності банків, філій іноземних банків, учасників банківської групи та інших осіб, які охоплюються наглядовою діяльністю Національного банку України. Тому, актуальність дослідження зазначених форм не викликає сумніву.

Ступінь наукової розробки. Задля ґрунтовного та глибоко дослідження були опрацьовані та проаналізовані здобутки вітчизняних та зарубіжних вчених, які розглядають проблему визначення форм банківського нагляду у своїх працях. Серед них, особливу увагу даній темі присвятили наступні науковці: Б.П. Адамик, А.О. Єпіфанов, Т. А. Латковська, О.П. Орлюк, К.Є. Раєвський, Є. М. Ашмаріна, В.І. Міщенко, А. П. Яценюк, В.В. Коваленко, В.В. Пасічник, В. С. Стельмах, В. П. Полякова, А. А. Вишневський, А. Г. Братко, Т. Е. Рождественская, О. В. Васюренко, Т. П. Гудзь та ін.

Мета статті полягає у дослідженні таких форм банківського нагляду, як інспекційні перевірки та безвізний нагляд, з'ясування їх змісту та визначення правового регулювання.

Виклад матеріалу. У науковій літературі існують різні думки щодо проблеми визначення форм банківського нагляду. Більшість міркувань вчених зводяться до того,

що у якості основної форми банківського нагляду необхідно розглядати перевірку. Науковець Л. Г. Єфімова виділяє дві основні форми банківського нагляду – спостереження та перевірку [5]. На її думку спостереження – це різновид оперативного контролю, який ведеться безперервно протягом всього періоду існування об'єкта нагляду за всіма його напрямками діяльності. Спостереження здійснюється за допомогою вивчення звітності, на основі якої центральний банк зобов'язаний проводити аналіз діяльності задля виявлення ситуацій, що загрожують законним інтересам вкладників та кредиторів, стабільності всієї банківської системи. А перевірка, у свою чергу, відрізняється дослідженням обставин справи з залученням всіх можливих документальних джерел інформації.

А. А. Вишневський дещо розширює список форм банківського нагляду, та деталізує їх. Зокрема, до форм банківського нагляду він відносить: прийняття рішення про державну реєстрацію та видачу ліцензій на здійснення банківських операцій, відхилення ліцензії; встановлення обов'язкових для кредитних організацій правил проведення банківських операцій; проведення перевірок та отримання необхідної інформації; встановлення обов'язкових нормативів діяльності кредитних організацій тощо [4].

Грунтовний аналіз видів банківського нагляду у своєму підручнику «Банківське право Росії» здійснив А. Г. Братко, де автор наводить загальну, предметну та нормативну класифікацію банківського нагляду. В залежності від місця проведення він ділить банківський нагляд на дистанційний та контактний, справедливо зазначаючи, що головне, що відрізняє один вид від іншого це сама діяльність, яка, обумовлена і предметом нагляду, і специфікою суб'єкта [2]. Т.Е. Рождественская вважає, що форми банківського нагляду варто визначати, виходячи з етапів «життєдіяльності» або стадій функціонування кредитної організації. Таким чином, вона пропонує свій підхід до вирішення розглядуваного питання. На її думку, банківський нагляд здійснюється у трьох формах: попередній, поточний та наступний. І для кожного з них характерні свої цілі, завдання та методи [11].

У практиці зарубіжних країн банківський нагляд має дві форми: дистанційну та контактну. Перша уособлює нагляд за допомогою звітів та інших документів, що надаються у центральний банк країни. Контактна форма банківського нагляду здійснюється за допомогою інспектування об'єктів групами осіб – перевіряючих центрального банку.

Україна також обрала для себе такі форми банківського нагляду, законодавчо встановивши їх. Так, законом України «Про банки і банківську діяльність», а саме ст.67 встановлено, що Національний банк України здійснює банківський нагляд у формі інспекційних перевірок та безвиїзного нагляду [10]. Для прикладу, у Російській Федерації банківська практика також широко використовує ці методи, але вони там менш ефективні, оскільки не мають свого нормативного закріплення.

Одна із законодавчо закріплених форм банківського нагляду – безвиїзний нагляд. Досить часто у наукових джерелах літератури задля його позначення використовують і інші назви – документарний нагляд, попередній, дистанційний. Автори В. І. Міщенко та А. П. Яценюк характеризують безвиїзний нагляд як форму організації попереднього контролю, який полягає у перевірці економічних нормативів діяльності банків та їх дотримання нормативним значенням на підставі наданої фінансової звітності [7]. О. В. Васюренко значно ширше розкриває це поняття, охарактеризовуючи безвиїзний нагляд як дистанційний моніторинг діяльності окремих банків і банківської системи в цілому,

а також застосування наглядовими органами певних заходів з метою реагування на проблеми і недоліки, виявлені в діяльності банків [3].

Проведення безвізного нагляду забезпечує можливість банкам дотримуватись усіх встановлених вимог, це свого роду система раннього попередження, що дозволяє органам нагляду своєчасно реагувати на порушення у діяльності об'єкта нагляду, невідповідність звітів, застосовувати превентивні заходи, вживати усіх необхідних мір ще до загострення ситуації. Така форма нагляду базується на аналізі звітності, як повинна своєчасно подаватись органам банківського нагляду і дає можливість завжди володіти актуальною інформацією про фінансовий стан об'єкта нагляду [1].

Національний банк України у межах безвізного нагляду має право письмово вимагати від банку копії документів, а також письмові пояснення з питань його діяльності. Банк зобов'язаний надавати на письмову вимогу Національного банку України відповідну інформацію та копії документів. Перелік інформації та документів, які повинні надсилати банки містяться у актах Правління Національного банку України, зокрема, у постанові Правління Національного банку України Про затвердження Правил організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України. Виявлені неточності чи порушення у поданих документах стає приводом для наступної форми банківського нагляду - інспекційної перевірки на місці.

Інспекційні перевірки в Україні можна віднести до контактного нагляду. Це перевірки діяльності банків та інших об'єктів нагляду, що проводяться представниками Національного банку безпосередньо в самих об'єктах. Для таких цілей у структурі Національного банку України створені Департамент банківського нагляду та Департамент інспектування банків.

Заслуговує уваги думка проф. Т. А. Латковської, яка в одній із своїх наукових праць пропонує утворити державну службу нагляду за банківською діяльністю з метою удосконалення законодавства та усунення виявлених правових колізій. Таким чином можна буде закріпити принцип контролю за наглядовою діяльністю з боку спеціального органу державного нагляду та з боку центрального банку. Така служба повинна підпорядковуватися вказівкам та службовому нагляду міністра фінансів [6].

Проведення інспекційних перевірок регулюється Положенням про планування та порядок проведення інспекційних перевірок, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 17 липня 2001 р. Дане Положення регулює процес планування та проведення інспектування службою банківського нагляду та уповноваженими Національним банком України особами банків, філій іноземних банків та інших осіб, які охоплюються наглядовою діяльністю Національного банку. Відповідно до нього, інспекційна перевірка (інспектування) – це перевірка інспекторами об'єкта перевірки за його місцезнаходженням, крім перевірок з питань фінансового моніторингу. А перевірки з питань фінансового моніторингу здійснюються відповідно до нормативно-правового акта Національного банку, що регулює порядок організації та проведення перевірок з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму [8].

До об'єктів перевірок відносять банк – юридичну особу, та відокремлені підрозділи банку; філії іноземного банку, учасників банківської групи та інших осіб, які охоплюються наглядовою діяльністю Національного банку України. Мета проведення інспекційних перевірок зумовлює виконання важливих завдань, а саме: оцінювання загального фінансового стану об'єкта перевірки або окремих видів його діяльності; визначення рівня безпеки і стабільності операцій об'єкта, ризиків, притаманних йому,

достовірності його звітності, виявлення та запобігання ризиковій діяльності, що загрожує інтересам вкладників та інших кредиторів, і дотримання об'єктом перевірки вимог банківського законодавства України, у тому числі нормативно-правових актів Національного банку; підтвердження приведення діяльності неплатоспроможного або перехідного банку у відповідність до вимог банківського законодавства України щодо дотримання нормативів капіталу та ліквідності.

Повноваження на проведення інспекційних перевірок надаються інспектору – спеціальній уповноваженій на здійснення інспекційної перевірки Національним банком особі. Тут варто звернути увагу на те, що Положення про планування та порядок проведення інспекційних перевірок раніше встановлювало, що інспектором може бути лише службова особа Національного банку, а згідно змін, які відбулись у новій редакції Положення у 2012 році, інспекційна перевірка банку може проводитись будь-якою уповноваженою особою. Список вимог, яким зобов'язані відповідати інспектори не закріплений у нормативно-правових актах України, що дає привід для дискусій та появи нових прогалин у законодавстві України. Так, наприклад, у 2012 році асоціація «Український кредитно-банківський союз» звернулася до Національного банку України щодо надання роз'яснення норм вищевказаного Положення. Зокрема, мова йшла про деталізацію питання щодо оформлення письмового зобов'язання про нерозголошення інформації про діяльність банку від залучених до перевірки уповноважених Національним банком осіб, які не є працівниками Національного банку. Також, інспекцію може здійснювати інспекційна група - це група інспекторів, яким відповідно до посвідчення на право проведення перевірки або розпорядження про перевірку доручається здійснити інспекційну перевірку об'єкта.

У вітчизняній правовій доктрині також не склалося єдиної чіткої системи вимог щодо особи інспектора. Науковці просто зазначають, що це повинні бути спеціалісти високого рівня. Так, наприклад О.В. Васюренко у своєму підручнику «Банківський нагляд» зазначає, що інспекційні перевірки банків на місцях мають проводитися кваліфікованими спеціалістами банківського нагляду, які здатні оцінити ступінь ризиків, можливих у діяльності того чи іншого банку, і визначити якість управління цими ризиками [3]

Для здійснення інспекційних перевірок банків, їх відокремлених підрозділів та філій іноземного банку необхідний план, згідно якого і буде проводитись перевірка. Також, існують і позапланові перевірки. Рішення про проведення позапланової інспекційної перевірки об'єкта перевірки оформляється у формі розпорядження. Вони проводяться за наявності обґрунтованих підстав. Зокрема, серед переліку таких підстав є: виявлення під час здійснення безвиїзного нагляду суттєвого погіршення фінансового стану банку або філії іноземного банку; наявність фактів, що можуть свідчити про здійснення об'єктом перевірки ризикової діяльності, що загрожує інтересам вкладників або інших кредиторів; виявлення фактів подання Національному банку недостовірної інформації, звітності; наявність фактів, що можуть свідчити про здійснення банком діяльності без відповідних ліцензій і дозволів та/або здійснення відокремленим підрозділом банку виду діяльності без надання банком права на його здійснення; ненадання інформації, документів або їх копій за письмовим запитом Національного банку в установлені строки; віднесення банку до категорії проблемних, тощо.

Повідомлення про проведення планової інспекційної перевірки оформляється листом Національного банку України, в якому обов'язково зазначається її вид, терміни проведення, інформацію про керівника інспекційної групи та пропозиція щодо попередньої зустрічі з керівниками об'єкта перевірки.

Планова перевірка банку або філії іноземного банку проводиться не рідше одного разу на 36 місяців з дня останньої планової інспекційної перевірки. А перша планова інспекційна перевірка банку або філії іноземного банку проводиться не раніше ніж через 12 місяців з дня отримання ним банківської ліцензії.

Висновки. Досліджуючи обидві форми банківського нагляду, що закріплені у законодавстві України, ми можемо охарактеризувати їх слабкі та сильні сторони. Перевірки на місцях, тобто інспекційні перевірки, потребують значних ресурсів органів нагляду і надають можливість перевірити лише невелику частину діяльності об'єкта перевірки. Вони можуть зосереджуватись лише на контролі певних визначених питань діяльності об'єкта.

На нашу думку, ефективний нагляд потребує аналізу цілого комплексу інформації об'єктів нагляду. Наприклад, збір, перевірка та аналіз отриманих звітів, які використовуються для встановлення дотримання пруденційних вимог. Перевірка звітності та статистичної інформації є менш затратною з точки зору залучення трудових та організаційних ресурсів для її проведення. Звіти, як правило, становлять детальну інформацію щодо діяльності того чи іншого об'єкта, яка повинна давати можливість органам нагляду отримати уяву щодо схильності банків до різного роду ризиків. Документальний моніторинг і перевірка звітів, які надаються через регулярні проміжки часу, дозволяє органам нагляду своєчасно відстежувати розвиток діяльності об'єкта, виділяти потенційні проблеми, забезпечувати прийняття коригуючих мір ще до їх посилення. Варто також додати, що ми вбачаємо необхідність законодавчо урегулювати вимоги, яким повинні відповідати інспектори, що здійснюють інспекційні перевірки у межах наглядової діяльності Національного банку України.

Список використаних джерел:

1. Банковское право: учебник для магистров / Е.М. Ашмарина, Ф.К. Гизатуллин, Г.Ф. Ручкина. – М. : Издательство Юрайт, 2013. – 534с.
2. Братко А.Г. Банковское право России: Учебное пособие / А. Г. Братко. –М.: Юрид. лит., 2003 - С. 491- 492
3. Васюренко О.В. Банківський нагляд: підручник / О.В. Васюренко, О.М. Сидоренко. – К. : Знання, 2011. – 502 с.
4. Вишневский А.А. Банковское право: Краткий курс лекций. 2-е изд., перер. И доп. / А. А. Вишневский – М.: «Статут», 2004. - С. 44-45
5. Ефимова Л.Г. Банковское право. Банковская система Российской Федерации. – М., Статут, 2010.-С. 259
6. Латковська Т.А. Фінансово-правове регулювання організації та функціонування банківської системи в Україні та зарубіжних країнах: порівняльно-правовий аналіз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук / Одеська національна юридична академія Міністерства освіти і науки України. – О., 2008 р.
7. Міщенко В. І. Банківський нагляд: Навчальний посібник / В.І. Міщенко, А. П.Яценюк, В. В.Коваленко, О. Г. Коренева – Київ : Знання, 2004. – 406 с.
8. Про затвердження Положення про планування та порядок проведення інспекційних перевірок: постанова правління Національного банку України від 17.07.2001 № 276
9. Про Національний банк України: Закон України від 20 травня 1999 року № 679-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. - № 29.
10. Про банки та банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 року № 2121- III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. - № 5-6.
11. Рождественская Т.Э. Формы банковского надзора в Российской Федерации / Т. Э. Рождественская // Банковское право. – 2010. – № 3. С. 19-23.